

Enes Karić

MUSLIMANSKE REZOLUCIJE U NOVIJIM TEMATIZACIJAMA

Uvod

U skoro će se, 2021. godine, navršiti punih osamdeset godina otkako su svjetlo dana ugledale muslimanske rezolucije iz 1941. godine. Kako kaže Muhamed Hadžijahić, “u njima su predstavnici organizacija, mnoge istaknutije ličnosti tadašnjeg javnog života kao i neki pojedinci u nizu gradova Bosne i Hercegovine osudili ustaška nasilja nad Srbima i drugim progonjenim”.¹

Muslimanske rezolucije objavljene su tokom 1941. godine u nekoliko gradova tadašnje Bosne i Hercegovine. Iz obilne literature koja nam je sada raspoloživa vidljivo je da su različita spominjanja ovih rezolucija, a razlikuju se i sama referiranja na njih.

Neki autori navode da su ove muslimanske rezolucije čin neobične hrabrosti u tadašnjoj Evropi, gotovo posve pregaženoj fašizmom i nacizmom, štaviše, rezolucije su bile “bošnjački krik slobode u porobljenoj Evropi”.² Drugi autori su skloni ocjenjivati ove rezolucije kao prvi jasan znak razočarenja jednog širokog sloja bosanskohercegovačkih muslimana protiv ustaške vlasti u Nezavisnoj državi Hrvatskoj.

¹ Muhamed Hadžijahić, “Muslimanske rezolucije iz 1941. godine”, *Glasnik VIS*, br. 1-2., Sarajevo, 1974.

² Vidi: Muhidin Pelesić, “Bošnjački krik slobode u porobljenoj Evropi”, objav. u sedmičniku *Ljiljan* od 10. maja 1995. godine, str. 22-23.

Ima i autora koji muslimanske rezolucije ocjenjuju na emotivnoj razini – one su, smatraju, izraz jednog dobroćudnog mentaliteta muslimanskog merhameta, kao i dostojanstveno svjedočanstvo i, jednako tako, historijski dokaz koji mnogo govori o inkluzivnosti bosanskog muslimanskog društva.

Kad su posrijedi šire (historijske, političke, ideološke itd.) analize ovih rezolucija, ima nekoliko autora koji su im posvetili svoje cjelovite radove i analize. Između ostalih to su Muhamed Hadžijahić, Safet Bandžović Adnan Jahić, Zlatko Hasanbegović, Rasim Hurem, Samir Beglerović...

U ovom našem prilogu predstaviti ćemo ukratko, na faktografski i biobibliografski način, glavne načine obrade ovih rezolucija kroz nekoliko izvora koji su nam danas dostupni i koje smatramo reprezentativnim.

1. Muslimanske rezolucije u širim pristupima

Ima dosta autora koji spominju muslimanske rezolucije u okviru svojih širih tematiziranja povijesti Bošnjaka, zatim položaja Bosne i Hercegovine u Drugom svjetskom ratu ili, pak, historijskog prikazivanja tadašnjih bosanskomuslimanskih pogleda u tim teškim vremenima.

Salim Ćerić je autor koji se da navesti kao tipičan primjer takvog tretmana muslimanskih rezolucija. U svojoj knjizi *Muslimani srpskohrvatskog jezika* Salim Ćerić, govoreći o kaktaklizmi Drugog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini 1941. godine, kaže:

“Nasilje nad srpskim narodom izazvalo je akcije osvete jednog dijela ustanika (četnici). Na fizičko uništavanje Srba odgovoreno je fizičkim uništavanjem Muslimana i Hrvata. Sada su se duboko zabrinuli svi muslimanski građanski političari. Oni su shvatili da iz takvog konflikta Muslimani mogu izvući

deblji kraj i zato oni otvoreno protestuju protiv nasilja nad neđužnim stanovništvom.”³

Potom Salim Ćerić na istoj stranici, i u bilješci 246, dodaje:

“Protestne rezolucije upućene su u drugoj polovini 1941. godine iz Sarajeva, Mostara, Banjaluke, Tuzle, Prijedora i Bijeljine, a potpisalo ih je oko 350 uglednih građana. Za njihov smisao karakterističan je sljedeći izvod iz sarajevske rezolucije: ‘...Osuđujemo sve one pojedince muslimane koji su na svoju ruku sa svoje strane, eventualno, napravili kakav bilo ispad i učinili kakvo nasilje. Konstatiramo da su tako što mogli učiniti samo neodgovorni elementi i neodgojeni pojedinci čiju ljagu odbijamo od sebe i od svih muslimana...’.”⁴

Za kratko tretiranje i usputno spominjanje ovih muslimanskih rezolucija odlučio se i Noel Malcolm u svojoj knjizi *Bosnia, a short history*. Noel Malcolm smatra da su muslimanske rezolucije posljedica jednog stanja 1941. godine kad je među “muslimanima zavlдалo razočarenje”.

Noel Malcolm potom nastavlja:

“Premda nije bilo općeg pogroma organiziranog protiv njih, pogaženo je obećanje da će se poštivati sva njihova prava. U ustaškoj NDH jednostavno nije funkcionirala pravna država. U ljeto i jesen 1941. godine, počam od 2. kolovoza, muslimansko je svećenstvo izdalo niz javnih rezolucija i prosvjeda. Takve su rezolucije donesene u Sarajevu, Prijedoru, Mostaru, Banjoj Luci, Bijeljini i Tuzli. U Mostarskoj rezoluciji spominjali su se ‘nebrojeni zločini, prijestupi, zloupotrebe i prisilno prevjeravanje koji su izvršeni i koji se vrše nad pravoslavnim Srbima i drugim našim sugrađanima’.

U rezoluciji muslimanskog svećenstva u Banjoj Luci iznesene su pritužbe na pljačku i otimačinu srpske i židovske imovine. U peticiji koju je pokrenuo Hadžihasanović a potpisalo je stotina istaknutih sarajevskih muslimana u mjesecu listopadu,

³ Salim Ćerić, *Muslimani srpskohrvatskog jezika*, izd. Svjetlost, Sarajevo, 1968., str. 217.

⁴ Salim Ćerić, isto, str. 217.

osuđeno je nasilje na Židovima i Srbima i zahtijevala se 'sigurnost života, dostojanstva, imovine i vjere za sve građane'. Potkraj te godine Nijemci su izvijestili da su se 'znatno pogoršali odnosi između muslimana i državne vlasti'.⁵

Prema Mustafi Imamoviću, objelodanjivanje ovih rezolucija je značilo da se "dio bošnjačkog građanstva... otvoreno ogradio od ustaške politike masovnog progona i istrebljenja srpskog i jevrejskog stanovništva".⁶ To je prva važna tačka koju Mustafa Imamović ističe. Kao što ćemo vidjeti iz cjelovitog navoda iz njegove knjige *Historija Bošnjaka*, druga važna tačka koju on ističe u vezi s rezolucijama je da je to "čin velike građanske hrabrosti", a treća, također važna tačka u Imamovićevom tumačenju rezolucija je činjenica da sa srpske strane nije uslijedio takav gest "uzimanja u zaštitu Bošnjaka od četnika..." Evo cjelovitog mišljenja Mustafe Imamovića o muslimanskim rezolucijama:

"Najveći se dio bošnjačkog građanstva već krajem ljeta i u jesen 1941. godine otvoreno ogradio od ustaške politike masovnog progona i istrebljenja srpskog i jevrejskog stanovništva. Prvi takav protest protiv ustaških zločina došao je sa Skupštine Udruženja ilmijje El-Hidaje, održane u Sarajevu 14. VIII 1941. godine.

⁵ Noel Malcolm, *Povijest Bosne*, izdavači: Erasmus Gilda, Novi Liber, DANI, Zagreb - Sarajevo, 1995., str. 251. (Engleski izvornik glasi: "Disillusionment set in quickly among many of the Muslims. Although there was no general pogrom against them, the promise that their rights would be respected was not kept; the rule of law simply did not operate in the Ustaša NDH. A series of public resolutions and protests were issued by the Muslim clergy during the summer and autumn of 1941, beginning on 2 August. Such resolutions appeared in Sarajevo, Prijedor, Mostar, Banja Luka, Bijeljina and Tuzla. The Mostar resolution referred to 'unnumerable crimes, abuses, illegalities and forced conversions which have been and are being committed against the Orthodox Serbs and other fellow-citizens'; the resolution of the Muslim clergy of Banja Luka complained of the theft and looting of property belonging to Serbs and Jews; and a petition organized by Hadžihasanović and signed by a hundred prominent Sarajevan Muslims in October denounced the violence against Jews and Serbs and demanded 'security of life, dignity, property and religion for all citizens'. By the end of the year the Germans were reporting that 'relations between the Muslims and the government have considerably deteriorated.'" Noel Malcolm, *Bosnia, A Short History*, Pan Books, London, 2002., p. 186.

⁶ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, izd. Bošnjačka zajednica kulture, 2. izdanje, Sarajevo, 1998., str. 535.

Nakon toga, u razdoblju septembar-decembar 1941. donesene su i objavljene u Prijedoru, Sarajevu, Mostaru, Banjoj Luci, Bijeljini i Tuzli rezolucije sa potpisima velikog broja bošnjačkih građana, u kojima se osuđuju ustaški zločini, odlučno ograđuje od onih pojedinaca Bošnjaka koji su sudjelovali u vršenju tih zločina te se iznose podaci o progonima i stradanjima samih Bošnjaka. Rezolucije su u datim okolnostima nesumnjivo predstavljale čin velike građanske hrabrosti, ali je njihova intonacija neujednačena. U njima se osuđuju ustaški zločini, ali se okupacija zemlje i kvistlinški režim NDH kao takvi ne dovode direktno u pitanje. S obzirom na uslove ustaškog terora, to se nije ni moglo otvoreno učiniti.

Nakon objavljivanja ovih rezolucija, jedna delegacija Srba, sarajevskih građana, sa liječnicom dr. Marom Kurtović na čelu, došla je kod dr. Asima Musakadića, predstojnika Gradskog fizikata, i izrazila mu zahvalnost u ime srpskog stanovništva Bosne i Hercegovine. Doktor Musakadić je to primio na znanje, uz napomenu da sada očekuje od Srba da na isti ili sličan način uzmu u zaštitu Bošnjake od četnika. Do neke takve akcije, izjave ili rezolucije sa srpske strane nije nikada došlo.”⁷

U svojoj studiji *Bosnian Muslims: From Religious Community to Socialist Nationhood and Postcommunist Statehood, 1918-1992*,⁸ eminentni historičar Ivo Banac spominje muslimanske rezolucije tvrdeći da su one bile “upućene njemačkim vlastima” (“to the German authorities”), te da se u njima nalazi “poricanje bilo kakve veze [bosanskih muslimana] sa ustaškim zločinima”. Ivo Banac kaže:

“U drugoj polovici 1941. godine, članovi muslimanske uleme i ostali uglednici iz nekoliko gradova (Sarajevo, Prijedor, Mostar, Banja Luka, Bijeljina, Tuzla) pisali su njemačkim vlastima bučne proteste, poričući bilo kakvu povezanost sa

⁷ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, isto, str. 535.

⁸ Vidi: Ivo Banac, *Bosnian Muslims: from Religious Community to Socialist Nationhood and Postcommunist Statehood, 1918-1992*, objavljeno u: Mark Pinson (editor/priredivač), *The Muslims of Bosnia-Herzegovina, Their Historic Development from the Middle Ages to the Disolution of Yugoslavia*, Harvard University Press, Cambridge/Massachusetts, 1993. i 1996.

ustaškim zločinima. Ovi protesti govore o strahu muslimanske elite da će ustaše uspjeti u trovanju muslimanskih odnosa sa Srbima. Iako su prosvjedne rezolucije osudile 'šačicu takozvanih muslimana', koji su sudjelovali u ustaškoj represiji (...), one nisu mogle udobrovoljiti srpske rojalističke četnike i njihove zapovjednike u Bosni (Jezdimira Dangića, Momčila Djujića, Dobrosava Jevdjevića) koji su bili odlučni u tome da osvetu za progone preokrenu u antimuslimansku kampanju. Od ljeta 1941. četnici su sve više zadobijali kontrolu nad srpskim ustanicima i počinili su užasne zločine protiv muslimana u istočnoj Bosni i Hercegovini."⁹

U svojoj knjizi *A Muslim Reformist in Communist Yugoslavia, the Life and Thought of Husein Đozo*, Sejad Mekić ove rezolucije (on ih na engleskom označava kao *declarations*) navodi usputno, u ovom slučaju da bi kazao da je i Husein Đozo bio jedan od njihovih potpisnika. Sejad Mekić kaže:

"Prije svega, rezolucije iz 1941. godine koje je izdalo El-Hidaje društvo, koje su snažno osudile nemilosrdne zločine koje su Pavelićeve ustaše počinile prema Židovima, Srbima, Muslimanima i ostalim nearijanskim rasama, dokazuju da je bosanska '*ulamā*' bila vrlo razočarana NDH-om i njezinom politikom. Naravno, Đozo je bio među onima koji su potpisali rezolucije."¹⁰

⁹ Ivo Banac, *Bosnian Muslims: from Religious Community to Socialist Nationhood and Postcommunist Statehood, 1918-1992*, isto, pp. 142-143. ("In the second half of 1941, members of the Muslim ulema and other notables from several cities (Sarajevo, Prijedor, Mostar, Banja Luka, Bijeljina, Tuzla) wrote vociferous protests to the German authorities denouncing any association with the Ustaša crimes. These protests speak to the fear of the Muslim elite that the Ustašas would succeed in poisoning Muslim relations with the Serbs. But although the protest resolutions condemned a "handful of so-called Muslims," who participated in Ustaša repression (...), they could note placate Serbian royalist Chetniks and their commanders in Bosnia (Jezdimir Dangić, Momčilo Djujić, Dobrosav Jevdjević), who were bent on turning recompense for persecution into an anti-Muslim campaign. From the summer of 1941, the Chetniks increasingly gained control over Serb insurgents and carried out gruesome crimes against Muslims of eastern Bosnia-Herzegovina.")

¹⁰ Sejad Mekić, *A Muslim Reformist in Communist Yugoslavia, The Life and Thought of Husein Đozo*, izd. Routledge, London i New York, 2017., p. 53. ("First of all, the 1941 declarations executed by the El-Hidaje society, which strongly condemned the haunting atrocities of Pavelić's *Ustašas* committed towards Jews, Serbs, Muslims and other non-Aryan races, prove that Bosnian '*ulamā*' were very disappointed with the NDH and its politics. Đozo, of course, was among those who signed the declarations.")

U svojoj opsežnoj knjizi *Muslimani i hrvatski nacionalizam 1941-1945*, Nada Kisić Kolanović ne posvećuje posebno poglavlje muslimanskim rezolucijama. Međutim, ova autorica se bavi rezolucijama na nekoliko mjesta, nekada usputno a u potpoglavlju "Ulema: zalaganje za humanitarne vrijednosti"¹¹ ona daje šire i vrlo zanimljive i upućene opservacije o rezolucijama. Nada Kisić Kolanović smatra da je "Ključni trenutak za pojavu muslimanskih rezolucija bila [...] VI. redovna Glavna skupština El-Hidaje koja je održana u Sarajevu 13. kolovoza 1941. *Rezolucija* je sastavljena 14. kolovoza i u njoj ilmija poziva muslimane da se suzdrže od nasilja, a na novu državnu vlast apelira se da zavede red i zakonitost. Taj je dokument otvorio prostor ostalim rezolucijama."¹²

Autorica Nada Kisić Kolanović smatra da je "muslimanska vjerska elita prva [...] smogla snage da osudi progon civila druge narodnosti i vjere u Bosni te da pozove muslimane da se pridržavaju vlastitih vjerskih propisa jer će tako poštivati i ljudska prava. Nosioći ideje da se u pisanom obliku iznese sud o nemilim događajima u državi bili su M. Handžić, K. Dobrača i Muhamed ef. Fočak."¹³

A potom Nada Kisić Kolanović ukazuje na sljedeće činjenice:

"Nedugo nakon Glavne skupštine El-Hidaje, u Sarajevu je 18. listopada objelodanjena *Rezolucija* s potpisima 108 muslimanskih uglednika. Taj dokument nastao na prijedlog Glavnog odbora El-Hidaje, organizacije ilmije (muslimanskog svećenstva), iznenađujuće je proniknuo u bit ustaške vlasti samo šest mjeseci nakon uspostave NDH. Konstatirano je da je stanje nastalo u novoj državi potpuno neprihvatljivo za muslimane iz tri osnovna razloga. Prvo, Muslimani BiH izloženi su

¹¹ Usp. Nada Kisić Kolanović, *Muslimani i hrvatski nacionalizam 1941.-1945.*, izd. Školska knjiga i Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2009., str. 212-217.

¹² Nada Kisić Kolanović, *Muslimani i hrvatski nacionalizam 1941.-1945.*, isto, str. 213.

¹³ Nada Kisić Kolanović, isto, str. 213.

strahovitom stradanju koje prelazi granice žrtvovanja 'koje su rodoljubi dužni podnijeti za svoju grudu, nego je ovo opći nered, koji se sve više širi i vodi u propast muslimane Bosne i Hercegovine'. Drugo, muslimani ne mogu prihvatiti da se odgovornost za sukob s grkoistočnjacima prebaci na njihova leđa, premda 'među počiniteljima raznih zlodjela ima ljudi i sa muslimanskim imenima'. Najzad, muslimani osuđuju progon nevinih građana nehrvata jer je u njihovom kolektivnom mentalitetu duboko ugrađena odbojnost prema 'zulumu nad pripadnicima drugih vjera'. Stoga im je teško povjerovati da su muslimani 'inicijatori zločina' i da njima 'izazivaju sve nered, kao što to neki namjerno čine'. Naprotiv, oni su svjedoci da se u 'ovakvim teškim prilikama pojavljuje i netrpeljivost prema islamu od nekih katolika'. *Sarajevska rezolucija* bila je upućena svim 'odgovornim čimbenicima', dakle vlasti NDH kao i 'svim muslimanskim vjerskim i političkim predstavnicima'.¹⁴

Prema Nadi Kisić Kolanović "mogli bismo kazati da su muslimani posebno osjetljivi za vjerske i etničke razlike svojim rezolucijama 1941. otvorili krizu legitimiteta NDH".¹⁵

Robert J. Donia u svome vrijednom djelu *Sarajevo, A Biography*¹⁶ u širim napomenama opisuje ulogu El-Hidaje u donošenju ovih rezolucija, navodi da su se predstavnici muslimana obratili NDH ministru unutrašnjih poslova, Andriji Artukoviću i kazali mu da žele "živjeti u miru sa onima drugih vjera" ("to live peacefully with those of other religions...").¹⁷ Robert J. Donia potom spominje godišnju skupštinu El-Hidaje u Sarajevu (navodi da je bila održana 14. augusta 1941), također navodi da se preko stotinu muslimana obratilo ustaškim vlastima tražeći da se "zaustavi nasilje" ("to stop the violence").¹⁸

¹⁴ Nada Kisić Kolanović, isto, str. 213-214.

¹⁵ Nada Kisić Kolanović, isto, str. 214.

¹⁶ Robert J. Donia, *Sarajevo, A Biography*, izd. Hurst and Company, London, 2009.

¹⁷ Robert J. Donia, *Sarajevo, A Biography*, p. 187.

¹⁸ Robert J. Donia, *Sarajevo, A Biography*, p. 187.

Propitujući stvarni doseg ovih rezolucija, Robert J. Donia kaže da je Sarajevska rezolucija “izbjegla pripisati prijekor bilo kojoj osobi ili grupaciji” (“...avoided assigning blame to any person or group”) kao zločincima umiješanim u pogrome protiv Srba, Jevreja itd.

Međutim, Robert J. Donia priznaje da su muslimanski potpisinici (the Muslim signatories)¹⁹ ovih rezolucija bili posve jasni u sljedećem:

“Međutim, pozvali su vlasti NDH da uspostave red i izbjegnu daljnje nasilje. Oni su jasno stavili do znanja da su postupci režima u prvih nekoliko mjeseci okupacije doveli do toga da se oni distanciraju od ustaškog projekta. U sljedećim mjesecima muslimani u drugim gradovima Bosne i Hercegovine podnijeli su slične prosvjede.”²⁰

Britanski historičar Marko Attila Hoare u svome opsežnom djelu *The Bosnian Muslims in the Second World War, A History*,²¹ bavi se u nekoliko pasaža Muslimanskim rezolucijama. On tvrdi da su rezolucije potekle iznutar “muslimanske autonomaške opozicije ustašama” (“Muslim autonomist opposition to the Ustašas”),²² tvrdi da je tih rezolucija bilo čitav “niz, one su objavljene od septembra do decembra 1941. godine od strane predstavnika muslimanske elite u važnijim bosanskim gradovima, a obraćaju se njemačkim i NDH vlastima i osuđuju progon Srba”.²³

¹⁹ Robert J. Donia, *Sarajevo, A Biography*, p. 187.

²⁰ Robert J. Donia, *Sarajevo, A Biography*, p. 187. (“They did, however, call upon the NDH authorities to establish order and avert further violence. They made clear that the regime’s actions in the first few months of the occupation had led them to distance themselves from the Ustasha project. In subsequent months Muslims in other towns of Bosnia-Herzegovina submitted similar protests.”).

²¹ Marko Attila Hoare, *The Bosnian Muslims in the Second World War, A History*, Oxford University Press, Oxford/New York, 2013.

²² Marko Attila Hoare, *The Bosnian Muslims in the Second World War, A History*, p. 42.

²³ Marko Attila Hoare, isto, p. 42. (“...a series of resolutions issued in September-December 1941 by representatives of the Muslim elite in the principal Bosnian towns, addressed to the German and NDH authorities and condemning the persecution of the Serbs”).

Nadalje, Marko Attila Hoare navodi:

“osjećanja koja izražavaju ove rezolucije pomiješana su sa bosanskim patriotizmom i protivljenjem remećenju odnosa među zajednicama do kojeg dovode ustaše, te protivljenje marginaliziranju muslimana u NDH upravi. Zajedno, rezolucije sažeto sumiraju glavne muslimanske pritužbe protiv novog poretka.”²⁴

Šaćir Filandra u svome eseju “Prilog rastakanju ontologije zla” smatra da potpisnici ovih rezolucija izražavaju “miroljubiv habitus jednog naroda, njegovo principijelno odbacivanje diktature, diskriminacije, genocida, prozelitizma i terora, a zalaganje za uspostavljanje principa zajedničkog življenja. Kao protest protiv nereda, bezakonja i legaliziranog uništavanja, prvenstveno muslimanskog i srpskog naroda u Bosni i Hercegovini one su istovremeno pokazatelj političkog stanja muslimanskog naroda u tom trenutku, njegove zatečenosti novim događajima, ugroženosti, nesigurnosti, dezorijentacije i nesnalažljivosti, što se kasnije manifestiralo njegovim idejnim i praktičnim lutanjima, zabrazdivanjima, padovima i usponima.”²⁵

2. Zasebni radovi i studije o muslimanskim rezolucijama

Drugu grupu radova i studija o muslimanskim rezolucijama nazvali bismo zasebnim. Naime, ima dosta zapaženih autora koji su ovim rezolucijama posvetili zasebno poglavlje – u nekoj svojoj knjizi koja se bavi nekom drugom temom ili su

---

²⁴ Marko Attila Hoare, isto, p. 42. (The sentiments they expressed combined Bosnian patriotism with opposition to the disruption of inter-communal relations by the Ustashas and to the marginalisation of the Muslims in the NDH administration. Together, they summarise the principal Muslim grievances against the new order).

²⁵ Šaćir Filandra, “Prilog rastakanju ontologije zla”, *Književna revija* br. 31., Sarajevo, april, 1990. (Navedeno prema: Safet Bandžović, *Bošnjaci i antifašizam, ratni realizam i odjek rezolucija građanske hrabrosti (1941)*, izd. autor, Sarajevo, 2010., str. 265.)

svoje zasebne studije o rezolucijama objavili u različitim časopisima, zbornicima i sl.

Nažalost, koliko je nama poznato, sve do danas nemamo jednog urađenog opsežnog i cjelovitog naučnog i kritičkog istraživanja o ovim rezolucijama koje bi se njima bavilo pregledno i usredsređeno – na barem tri ili četiri stotine stranica analitičkog teksta utemeljenog na arhivskim istraživanjima. (Dakako, da će ovakvih istraživanja biti nagovještavaju zapažene historijske studije Safeta Bandžovića, Adnana Jahića, Denisa Bećirovića, Husnije Kamberovića, Zlatka Hasanbegovića...). Također, nije nam poznato da je kod nas ili bilo gdje u svijetu, o ovim rezolucijama odbranjena respektabilna doktorska disertacija na nekom od univerziteta sa dugom tradicijom izučavanja društvenih nauka. Isto tako, nepoznato je da li je poduzeto opsežno kritičko i analitičko istraživanja muslimanskih rezolucija u sklopu specijaliziranih istraživačkih projekata određenih instituta, u čijem realiziranju bi učestvovalo više historičara. Naime, ima mnogo pitanja koja se u vezi s rezolucijama i danas nameću historičarima, sociolozima, politolozima, pravnicima, geopolitičarima. Daljnja istraživanja su bez ikakve sumnje itekako potrebna.

Kad ovo kažemo, imamo u vidu čak i uobičajene nepoznаницe, npr. nije pružen cjeloviti odgovor koliko je ovih muslimanskih rezolucija doista objavljeno i u kojim gradovima. Muhamed Hadžijahić o tome kaže:

“Koliko smo do sada mogli utvrditi, rezolucije su izdate u Prijedoru, Sarajevu, Mostaru, Banjoj Luci, Bijeljini i Tuzli. Nije sigurno, ali postoje neke indicije da su rezolucije donesene i u Bosanskoj Dubici, Visokom i moguće u još nekim drugim bosanskim mjestima.”²⁶

Međutim, Samir Beglerović je nedavno, na temelju validnih dokumenata, ustanovio da je 1941. godine objavljena i

muslimanska rezolucija u Višegradu.²⁶ Ovoj studiji Samira Beglerovića vratit ćemo se malo kasnije.

Pa ipak, o muslimanskim rezolucijama ima dosta zasebnih kraćih studija, posebnih poglavlja u knjigama i zasebnih radova objavljenih u časopisima i zbornicima, sve to različitim povodima. Sva ta objavljena građa je iznimno značajna. Muhamed Hadžijahić, Adnan Jahić, Rasim Hurem, Safet Bandžović, Samir Beglerović, Zlatko Hasanbegović... svi oni su sa svog intelektualnog motrišta objavili važne priloge o ovim rezolucijama.

Studija Muhameda Hadžijahića “Muslimanske rezolucije iz 1941. godine”,²⁷ premda prvi put objavljena 1973. godine, još uvijek se čita kao jedna od najkompletnije urađenih o ovom predmetu. Osim što u širim izvodima citira same tekstove rezolucija, Muhamed Hadžijahić je naveo mnoge vrijedne izvore koji ukazuju na rezolucije ili ih spominju. Tako on navodi neke od dokumenata Pokrajinskog komiteta Komunističke partije Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu, poziva se na raspravu Rodoljuba Čolakovića “Naši Muslimani i narodnooslobodilačka borba” (iz 1943) itd.²⁸ Hadžijahić se potom referira na djelo *Martyrdom of the Serbs* izdato u Čikagu od Palandech Pressa (1941. godine), gdje se spominje Mostarska rezolucija. Također, Hadžijahić se marljivo potrudio u pronalaženju odjeka objavljivanja muslimanskih rezolucija na različitim stranama, npr. pronašao je dokumente

²⁶ Usp. Samir Beglerović, “O muslimanskoj rezoluciji protiv progona Srba i Jevreja u Višegradu”, *Forum Bosna*, br. 74-75., izd. Međunarodni forum Bosna, Sarajevo, 2016., str. 210-223.

²⁷ Ova Hadžijahićeva studija je, prvotno, njegovo izlaganje s naučnog skupa održanog u Drvaru od 7. do 9. oktobra 1971. godine. Njegov referat je objavljen u knjizi *1941. u istoriji naroda Bosne i Hercegovine*, izdanje Instituta za istoriju radničkog pokreta u Sarajevu i Izdavačkog preduzeća Veselin Masleša, Sarajevo, 1973. godine, str. 275-282. Glasnik VIS je prenio ovaj referat i objavio ga pod naslovom “Muslimanske rezolucije iz 1941. godine”, godište XXXVII, Sarajevo, 1974; br. 1-2, str. 13-21.

²⁸ Muhamed Hadžijahić, “Muslimanske rezolucije iz 1941. godine”, *Glasnik VIS*, godište XXXVII, isto, str. 13.

četničkog pokreta koji spominju ove rezolucije. Hadžijahić ukazuje i na negativnu recepciju koju su ove rezolucije imale kod ustaških službenika (Joso Dumančić, Jure Francetić itd).²⁹ Napokon, Hadžijahić se referira i na recepciju rezolucija kod samih Nijemaca, navodi izvjesnog Glaise von Horstenaua, koji se osvrće na sarajevsku i banjalučku rezoluciju. Prema Hadžijahiću, u dokumentima ovog Horstenaua “konstatira se da je u rezolucijama dat opis užasnih nasilja ‘divljih’ i ‘pitomih’ ustaša. Zahtjeve iznesene u rezolucijama Horstenau formulira navodeći da se njima traži sigurnost imovine i života, vjerska trpeljivost, zaštita isključivo putem vojske i kažnjavanje zločinaca, a što je sve Horstenau prokomentirao riječima da su to ‘želje koje vlada kod svoje slabosti neće moći ispuniti u dogledno vrijeme’.”³⁰

Adnan Jahić spominje rezolucije u nekoliko svojih radova i knjiga, a posebno značajnu cjelinu o rezolucijama pod naslovom “Rezolucije” nalazimo u njegovoj opsežnoj knjizi *Vrijeme izazova*.³¹ Na dvanaest stranica te vrijedne knjige Adnan Jahić istražuje neposredne povode za objavljivanje rezolucija, zločine ustaškog poretka, kaos u kome se našla Bosna i Hercegovina inkorporirana u NDH. Jahić, također, piše i o genocidnim zamislima ustaških protagonista i ideologa usmjerenim protiv srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini. K tome, značaj ovog Jahićevog priloga o muslimanskim rezolucijama je i u tome što on objašnjava koji je sloj katolika i muslimana, špekulanata i besposličara bio uključen u stravične zločine protiv Srba u Bosni i Hercegovini. Adnan Jahić donosi i podatke o tome kako je, protokom vremena, došlo do znakova razdora između katolika i muslimana u Bosni i

²⁹ Muhamed Hadžijahić, isto, str. 20.

³⁰ Muhamed Hadžijahić, isto, str. 20-21.

³¹ Vidi: Adnan Jahić, *Vrijeme izazova, Bošnjaci u prvoj polovini XX stoljeća*, drugo izdanje, izdavači Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju i Naučno-istraživački institut Ibn Sina, Sarajevo, Zagreb, 2015.

Hercegovini, te kako su ove rezolucije bile primljene od jednog broja katoličkih svećenika u Bosni i Hercegovini. Adnan Jahić između ostaloga kaže:

“Državne vlasti i katolički vjerski krugovi negativno su primili njihovo potpisivanje, koje je ujedinilo Bošnjake različitih profesija te idejnih i političkih usmjerenja na liniji kritike ustaškog režima u onoj mjeri u kojoj je on smatran odgovornim za nesmirujuće talase nasilja i sve teži položaj Bošnjaka u NDH. Jedna od rezolucija, navođena predstavka prijedorskog vakufsko-mearifskog povjerenstva, opisana je u jednom aktu kao deklaracija uperena protiv Hrvata katolika, kojom se nastoji dokazati zapostavljanje Muslimana u korist katolika prijedorskog kraja, ‘pa su joj svakako inicijatori tzv. Jugomuslimani’. Državni tajnik Asim Ugljen nazvao je sarajevsku rezoluciju izdanu 12. oktobra 1941. godine ‘običnim pamfletom’...”³²

Mjestimice Adnan Jahić govori i o “valjanoj recepciji” ovih rezolucija, istražuje kad su se rezolucije počele zvati “antifašističkim”, te da li je to uopće opravdano – na tom tragu navodi Mehmedaliju Bojića, Safeta Bandžovića, Šukriju Kurtovića i njihova razumijevanja ovih rezolucija. Uzete u cjelini, ove stranice Adnana Jahića vrijedno je konsultirati upravo zbog jednog uravnoteženog kritičkog odnosa prema fenomenu zvanom “muslimanske rezolucije.”

I u najnovijem radu o ovoj temi, pisanom 2017. godine,³³ Adnan Jahić insistira na uravnoteženim recepcijama ovih rezolucija. U svom izlaganju “Muslimanske rezolucije 1941. – kontekst, motivi i dometi” Adnan Jahić između ostalog kaže:

“Da bismo u objektivnom historijskom svjetlu razumjeli muslimanske rezolucije, važno je imati u vidu da su one nastale

³² Adnan Jahić, *Vrijeme izazova*, isto, str. 349.

³³ Dobrotom Adnana Jahića dobili smo njegov neobjavljeni rad “Muslimanske rezolucije 1941. - kontekst, motivi i dometi”. Radi se o njegovom izlaganju na Međunarodnom simpoziju koji je upriličen pod nazivom *Doprinos islamske kulture i civilizacije Europi*, a održan je 15. septembra 2017. u Islamskom centru u Zagrebu.

u političko-društvenom ambijentu lokalnih zajednica, da su bile uslovljene postojećim međuvjerskim odnosima i sigurnosnim prilikama, da su im tvorci bili gradski odnosno mjesni muslimanski prvaci i da nije postojao neki centralni bosanski autoritet koji je stajao iza njihove pojave, makar je rezolucija El-Hidaje od 14. augusta 1941. otvorila vrata oglašavanjima u pravcu osude postojećeg stanja. U tom smislu su rezolucije nosile osjetne razlike kada su u pitanju korištena leksika, argumentiranost iznesenih tvrdnji, izravnost u kritici i osudama.”³⁴

U knjizi *Historija Bosne i Bošnjaka* Mehmedalija Bojić razmatra rezolucije u zasebnoj tematskoj cjelini pod naslovom “Antifašističke rezolucije bosanskih Muslimana – osude ustaškog fašističkog režima (1941)”. Razmatranje uključuje uvide u razloge nastajanja i u neposredne učinke rezolucija, te ukazivanje na zajedničke stavove i šire predstavljanje sadržaja nekoliko rezolucija – Sarajevske, Banjalučke, Mostarske i Bijeljinske. Kao direktni odgovor na totalno bezakonje i ustaške zločine, rezolucije su po Bojićevom mišljenju bile akt osude doktrine i prakse ustaške države i predstavljale su prvi snažan udarac ustaškom režimu od strane muslimana. Donošene su u doba žestokih ustaških divljanja i stoga su predstavljale i “gest ljudskog poštenja i građanske hrabrosti”. “Nagovještavajući krah nakana ustaškog režima sa Muslimanima kao ‘hrvatskim cvijećem’ i ‘Hrvatima islamske vjeroispovijesti’, rezolucije su istodobno značile i političko buđenje muslimanskog pučanstva.” U svima se traži stvarna sigurnost života, časti, imovine i vjere za sve građane bez ma kakve razlike, što će reći i za Srbe i za Židove. Na kraju Bojić iznosi da je znatan broj potpisnika rezolucija završio u Pavelićevim i gestapovskim zatvorima, da su mnogi bili aktivni učesnici u jedinicama NOVJ, da je među njima bilo autonomaša koji

³⁴ Adnan Jahić, “Muslimanske rezolucije 1941. – kontekst, motivi i dometi” (neobjavljeni rad), str. 3-4. (Vidi prethodnu bilješku).

su se oslanjali na njemačkog okupatora i čak onih koji su se opredjeljivali za ravnogorski četnički pokret i da su neki nakon rata osuđeni na višegodišnje robije. Međutim:

“Zajedničko im je bilo traženje načina da Muslimani prežive strahote koje su ih snašle. Svi su u vrijeme donošenja tih rezolucija tražili ravnopravnost ljudi pred zakonom bez obzira kojoj vjeri i narodnosti pripadaju.”³⁵

Rasim Hurem u svojoj knjizi *Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu 1941-1945*.³⁶ posvećuje poseban i obimom veliki odjeljak pod naslovom “Muslimanske rezolucije 1941. godine”. Osim ponavljanja općepoznatih mjesta iz ovih rezolucija i tvrdnji o njima, Rasim Hurem s pravom zapaža da su ove rezolucije “djelovale u okviru legalnog protesta”, ali i da su “izražavale evoluciju političkog raspoloženja Muslimana”. Evo tog njegova zapažanja u cjelini, koje držimo značajnim:

“Muslimanske rezolucije 1941. godine su izražavale evoluciju političkog raspoloženja Muslimana. Manifestovalo se njihovo nezadovoljstvo sa sistemom nacionalne i vjerske diskriminacije, sa genocidom ustaša nad Srbima i sa politikom i odnosom ustaša prema Muslimanima. Rezolucije su doprinijele da se muslimansko stanovništvo u većoj mjeri distancira od ustaške vlasti. S druge strane, rezolucije su sadržavale zahtjev da ustaški režim provede ‘odgovarajuće mjere za popravljavanje postojećeg stanja’ što znači da su one djelovale u okviru legalnog protesta.

Poslije muslimanskih rezolucija pojačan je pritisak ustaša i njemačkog okupatora. U Sarajevu je uhapšeno preko 1.000 ljudi, od toga preko 300 Muslimana, među kojima mnogo sinova uglednijih sarajevskih porodica. Ovi pritisci i hapšenja izazvali su revolt javnosti.”³⁷

³⁵ Mehmedalija Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, TKD “Šahinpašić”, Sarajevo 2001, str. 190-7.

³⁶ Usp. Rasim Hurem, *Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu 1941-1945*. (priredio Dino Mujadžević), izd. Plejada, BNZG, University Press, Zagreb - Sarajevo, 2016.

³⁷ Rasim Hurem, *Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu 1941-1945*., isto, str. 324-325.

Samir Beglerović je svojim vrijednim prilogom “O muslimanskoj rezoluciji protiv progona Srba i Jevreja u Višegradu”³⁸ pokazao da je i Višegrad baštinik ovih rezolucija te da je i u tom gradu bio veliki broj istaknutih ljudi koji su javno ustali protiv ustaških zločina.

Samir Beglerović u svome istraživanju o nastanku ove rezolucije kaže da je podatke o njoj našao u zaostavštini bivšeg šerijatskog suca (kadije) rahmetli Vejsila efendije Kadića:

“Tragajući u arhivi Gazi Husrev-begove biblioteke za željenim dokumentima, u pisanoj zaostavštini bivšeg šerijatskog suca (kadije), rahmetli Vejsila efendije Kadića pronašli smo dva veoma zanimljiva i, kasnije će se ispostaviti, veoma važna dokumenta. Riječ je o zapisnicima urađenim 1970. i 1974. godine, odnosno svjedočenjima spomenutoga Vejsila efendije Kadića i Abdulaha Ploskića o Višegradskoj rezoluciji, koju su sastavili a potom i potpisali ugledniji muslimanski stanovnici Višegrada, grada u istočnoj Bosni, 1941. godine.”³⁹

Ova dva pisana svjedočenja su iznimno zanimljiva, kao i činjenica da je činu oba svjedočenja prisustvovao Muhamed Hadžijahić, iz čega se vidi njegovo kontinuirano zanimanje da se podaci o muslimanskim rezolucijama što je moguće validnije zapišu i dokumentiraju. Svjedočenje Vejsila efendije Kadića zapisnički je zabilježeno u prostorijama Pokopnoga društva “Bakije” u Sarajevu, a drugo svjedočenje u stanu Abdulaha Ploskića u Zenici. Prvo svjedočenje, odnosno zapisnik, potpisali su Vejsil efendija Kadić, Hasan Ljubunčić i Muhamed Hadžijahić, a drugi zapisnik potpisali su svjedok Abdulah Ploskić, te Vejsil efendija Kadić, Hasan Ljubunčić, Muhamed Hadžijahić i Fuad Šehbajraktarević.⁴⁰

³⁸ Kako smo već spomenuli, ovaj Beglerovićev rad objavljen je u časopisu *Forum Bosnae*, izd. Međunarodni forum Bosna, br. 74-75., Sarajevo, 2016., str. 210-223.

³⁹ Samir Beglerović, “O muslimanskoj rezoluciji protiv progona Srba i Jevreja u Višegradu”, *Forum Bosnae*, br. 74-75., isto, str. 210.

⁴⁰ Prema: Samir Beglerović, isto, str. 211.

Kako navodi Samir Beglerović, “nemamo sām tekst Rezolucije te ćemo se iz tog razloga kritički osvrnuti na dva pronađena dokumenta [svjedočenje Vejsila efendije Kadića i Abdulaha Ploskića] i pokušati rekonstruirati sadržaj Višegradske rezolucije”.⁴¹

Beglerović zaključuje da se u ovoj “Rezoluciji [...] zahtijeva od vlade Nezavisne Države Hrvatske da prestane s praksom progona Srba. Kako je u svjedočenjima naglašeno, budući da u to vrijeme u Višegradu nije bilo Jevreja, Rezolucija ne naglašava izravno protivljenje njihovome progonjenju, ali se iz konteksta može zaključiti da je zapravo riječ o zahtjevu obustave progonjenja svih nevinih ljudi, a u prvome redu Srba i Jevreja.”⁴²

Samir Beglerović, potom, na nekih deset stranica razložno potkrijepljenog i analitičkog teksta donosi deskripcije samih okolnosti nastanka ove Višegradske rezolucije, bilježi sjećanja, Kadićeva i Ploskićeva, o akterima potpisivanja i širenja ove rezolucije, donosi podatke o vremenima bjekstva srpskog stanovništva iz Višegrada 1941. godine, rekonstruira nekoliko događaja, odnosno gnusnih zločina nad nevinim srpskim civilima u Višegradu itd. Dana 23. juna 1941. godine “u gradskom mektebu” došlo je oko četrdeset Bošnjaka, među kojima ova dva svjedočenja spominju: Mujagu Hadžića, Muhameda efendiju Pašića, Hamida Beširevića, Ibrahima Čavkušića, Abdulaha Ploskića, Jusu Hota, Murat-bega Čengića i Safeta Osmanagića.⁴³

Na ovom sastanku koncipiran je sadržaj rezolucije, njeome se insistiralo na “jednakim pravima svih građana, osudili ustaški zločini, i zahtijevalo zavođenje općeg reda i

⁴¹ Samir Beglerović, isto, str. 211-212.

⁴² Samir Beglerović, isto, str. 210.

⁴³ Prema: Samir Beglerović, isto, str. 214-215.

sigurnosti. I konkretno se protestovalo protiv zločina nad Srbima, ali i uopće protiv progona, te se insistiralo na ponovnom uspostavljanju dobrih komšijskih odnosa. Navedena je viševjekovna tradicija suživota muslimana i Srba što je osnova jednakog tretmana svih građana”.⁴⁴

Na stranicama koje slijede Samir Beglerović je dao sve podatke do kojih je mogao doći o tome kako je ova rezolucija distribuirana, na temelju danas dostupnih izvora dao je mnoge podatke o potpisnicima Višegradske rezolucije, njihovoj kasnijoj sudbini, stradanjima itd. Ovaj Beglerovićev rad dokumentirano govori i o kasnijem ulasku četnika i Talijana u Višegrad te pogromima i pokoljima koji su izvršeni nad muslimanskim življem. Četvrti dio svoga rada Beglerović posvećuje kontekstualizaciji Višegradske rezolucije s ostalim muslimanskim rezolucijama iz 1941. godine.

Zanimljiv rad ili studiju o Muslimanskim rezolucijama objavio je 2012. godine Zlatko Hasanbegović. Uzeta u cjelini, Hasanbegovićeva studija poziva da se rezolucije trebaju shvatati i razumijevati iz samih sebe, bez učitavanja u njih kasnijih duhovnih raspoloženja vremena i poželjnih ideoloških razumijevanja. Taj se Hasanbegovićev zahtjev vidi iz samog “proslova” ovoj njegovoj vrlo zanimljivoj studiji:

“Muslimanske rezolucije’ kolokvijalni su naziv za više međusobno različitih izjava, sa ili bez konkretnog adresata, kojima su pripadnici muslimanskih društvenih, građanskih i vjerskih elita u Sarajevu i pokrajini od kraja ljeta do prosinca 1941. iznosili svoje nezadovoljstvo stanjem u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH). Iako bez konkretnih i dalekosežnih državno-političkih ciljeva, te različitih povoda, zajedničko im je nekoliko elemenata: osuda zločina koji su vršeni od strane vlasti ili neodgovornih skupina nad nepoćudnim dijelovima stanovništva, sudjelovanja muslimana u takvim

---

⁴⁴ Samir Beglerović, isto, str. 215-216.

djelima, isticanje prigovora određenim državnim postupanjima za koje se vjerovalo da imaju protumuslimansku pozadinu, traženje prekida revolucionarne stihije i uvođenje reda i zakonitosti u državi, te zahtjev za djelotvornijom državnom zaštitom muslimanskog stanovništva koje se našlo na udaru ustaničkog i odmetničkog djelovanja. Ovo je ključni sadržajni smisao rezolucija, dok su različita naknadna pripisivanja značenja u pravilu utemeljena na nedokazivim konstrukcijama bez uporišta u relevantnim izvorima i povijesnoj stvarnosti, a koja se uporno provlače kroz historiografiju i publicistiku. Ove su rezolucije bez sumnje predstavljale čin etičke odgovornosti utemeljene u islamu i predaji o međuvjerskom miru kao temelju reda i zakonitosti u Bosni i Hercegovini bez obzira u kojem se državnom sklopu ona nalazila. Osim etičke dimenzije, rezolucije su imale i svoje konkretne povode te političku, mjesnu i međumuslimansku pozadinu koja traži i odgovarajuće historiografsko vrednovanje i interpretaciju.”⁴⁵

3. Ka cjelovitijim izučavanjima muslimanskih rezolucija

Kako smo vidjeli sa prethodnih stranica, sve je više autora koji muslimanskim rezolucijama posvećuju zasebne cjeline, radove ili poglavlja svojih djela.

Safet Bandžović je u svojoj opsežnoj knjizi *Bošnjaci i antifašizam*,⁴⁶ dodao podnaslov “Ratni realizam i odjek rezolucija građanske hrabrosti (1941)”. Koliko je nama poznato, ovo je do danas najopsežnije poduzeto istraživanje o muslimanskim rezolucijama kod nas i u svijetu. Ovo djelo Safeta Bandžovića sadrži devet poglavlja od kojih se peto, “Antifašističke rezolucije” i deveto, “Rezolucije u političkom i historiografskom kaleidoskopu”, izravno bave muslimanskim

⁴⁵ Zlatko Hasanbegović, “Muslimanske rezolucije iz 1941. godine. Problem interpretacije”, Zbornik radova sa XIX simpozija koji je održan pod naslovom *Bošnjačko iskustvo antifašizma*, Bošnjačka pismohrana, sv. 12., Zagreb 2012., str. 165.

⁴⁶ Vidi: Safet Bandžović, *Bošnjaci i antifašizam, ratni realizam i odjek rezolucija građanske hrabrosti (1941)*, izd. autor, Sarajevo, 2010.

rezolucijama, dok druga poglavlja, jednako tako vrijedna, mogu poslužiti, između ostalog, kao podastiranje jednog validnog objašnjenja samog “konteksta nastanka” i potom “konteksta trajanja” ovih muslimanskih rezolucija. Napomenimo i da Prilozi (str. 427-447) na kraju ove voluminozne knjige donose sljedeće rezolucije: Prijedorsku, Sarajevsku, Banjalučku, Bijeljinsku, Tuzlansku, Mostarsku i Zeničku.

U kontekstu uvođenja čitateljstva u nekoliko naporednih razjašnjenja fenomena “bošnjačkog pristajanja uz antifašizam”, Safet Bandžović piše dva poglavlja: “Bošnjačko iskustvo u monarhističkoj Jugoslaviji” i “Bošnjačke pozicije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj”. Uz iznimno vrijedna djela mlađih bošnjačkih historičara (Adnana Jahića, Denisa Bećirovića...) o ovim povijesnim dionicama Bošnjaka i Bosne i Hercegovine, i ova poglavlja Safeta Bandžovića spadaju u sam vrh naše novije nacionalne historiografije koju odlikuje razumljiv jezik kojim je pisana, uravnoteženi stavovi koji se iznose, metodološka potkrijepljenost pogleda, te kritički odnos spram tumačenja prošlosti u okviru naučohistorijskih interpretiranja.

Vratimo li se Bandžovićevom tretmanu muslimanskih rezolucija. Posve jasno se vidi da ih on smješta u najočitiji izraz antifašizma kod Bošnjaka, štaviše, Bandžović ih i naziva “antifašističke rezolucije”.⁴⁷

Ovdje nije ni moguće, niti postoji potreba, prepričavati dionice vrijedno izloženih poglavlja koja je napisao Bandžović u svojoj knjizi *Bošnjaci i antifašizam*. Ali to što daje posebnu, kazali bismo dodatnu, vrijednost istraživanjima koja je on poduzeo jeste dokumentirano podastiranje jedne “mikropovijesti” koja se ulijeva (ili ogleda) u “jednoj makropovijesti” užasa Drugog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini. Mi sa stranica Bandžovićeva djela ne čitamo samo podatke o

⁴⁷ Safet Bandžović, *Bošnjaci i antifašizam*, isto, str. 257.

muslimanskim rezolucijama – Prijedorskoj, Sarajevskoj, Banjalučkoj, Bijeljinskoj, Tuzlanskoj, Mostarskoj i Zeničkoj – već čitamo i važne podatke o nizu drugih (rekli bismo: “mikro”) bošnjačkih antifašističkih predstavki, apela, posredovanja, protesta, letaka itd. Zapravo, uz do sada dobro objašnjenu zvaničnu i od mnogih Bošnjaka koncipiranu povijest glavnih rezolucija, sada se, zahvaljujući Safetu Bandžoviću, ima prilika čitati i o mnogim drugim posve odlučnim i jasnim, iako lokalnim, dokumentima koji su po svojoj naravi bili antifašistički, bez obzira na svoju formu (ponekad posve osobnih predstavki, apela, posredovanja, protesta, letaka) koju su u vihoru rata imale i nuždom poprimile.

Prema Safetu Bandžoviću, nizu takvih “sporednih” inicijativa je, npr. i ta da je “Vakufsko-mearifsko povjereništvo opštine Prijedor [...] u ljeto 1941. izravno uputilo predstavku Fehimu Spahi, reisu-l-ulemi, da se lično založi za obustavljanje prelaženja ‘grko-istočnjaka’ u katoličku vjeru. Predstavku je ponio hodža Softić, a put su finansirali građani. Spaho je saslušao molbu i proslijedio je ‘Ulema-medžlisu koji se sastao dva mjeseca kasnije’ i donio rezoluciju protiv nasilnog prevođenja iz jedne vjere u drugu.”⁴⁸

Poglavlja koja je napisao Bandžović donose i druga, vrlo važna svjedočanstva o velikom broju ne samo pisanih protesta uručenih ustaškim vlastima već i usmenih o kojima se danas doznaje iz arhiva NDH.

Jedno mjesto u ovoj Bandžovićevoj knjizi posebno govori o pojedinačnoj dramu ili dramama velikog broja ljudi koji su učestvovali u koncipiranju ili potpisivanju ovih rezolucija. Tako Bandžović navodi sljedeće:

“U olovnim godinama nije lahko biti istovremeno bespomoćan i dostojanstven, suprotstavljati se nadirućem zlu i

⁴⁸ Safet Bandžović, *Bošnjaci i antifašizam*, isto, str. 257-258.

širenju psihoze ‘velikog straha’. Hafiz Abdulah ef. Budimlija, potpisnik ‘Bijeljinske rezolucije’, kazivao je 2007. o teškim prilikama u bijeljinskom kraju, naročito nakon pokolja Bošnjaka u Koraju, o atmosferi u kojoj je potpisivana ova rezolucija, gdje su Bošnjaci bili samo ‘kap u moru’. Sva okolina Bijeljine je srpska, od Drine do Save. Pa šta mi mislimo, ako se oni dignu, šta će onda biti s nama.”

Potpisnici rezolucije su, po njemu, tada “položili svoje glave jer je bilo ili-ili”, kada “Nijemci idu, gaze preko Rusije. I sada mi tražimo... da budu Srbi i Jevreji ravnopravni, Romi i to. Dakle, sve to što je urađeno bilo je sa izvjesnim strahom”, objašnjavajući dalje:

“I mnogi poslije potpisivanja te rezolucije nisu smjeli u svojim kućama spavati. Išli su po tuđim kućama i spavali tako je se to malo utišalo, dok se to malo sleglo”.⁴⁹

Napomenimo na ovom mjestu da Bandžoviću pripada velika zasluga za trud koji je uložio u jednom uravnoteženom prikazivanju kako “konteksta” u kojem su se pojavile muslimanske rezolucije, tako i njihova “teksta”.

Zaključna riječ

O muslimanskim rezolucijama pisali su mnogi iz različitih razloga i različitim povodima. Također, objavljivali su ih mnogi, npr. Adil Zulfikarpašić u *Bosanskim pogledima* u Cirihi, potom su se pojavljivale u različitim izdanjima Islamske zajednice i muslimanske periodike, kao i u lokalnim listovima i periodici u Bosni i Hercegovini. Kako smo vidjeli iz ovog pregleda, muslimanske rezolucije iz 1941. različito su recipirane i tumačene, njihova namjera se različito sagledavala. Ponekad se uzimaju kao gest dubokog humanizma, merhameta, lijepe pažnje spram suživota i komšiluka itd. Rezolucije

⁴⁹ Safet Bandžović, *Bošnjaci i antifašizam*, isto, str. 267.

su i antifašistička očitovanja, protesti protiv neefikasnosti ili nehtijenja tadašnje NDH vlasti da zaštiti sve svoje građane, one, također, žele zaštititi i same muslimane i osigurati ne samo prostor već i vrijeme u kojem će se moći pokazati "čist obraz". Interpretacijā ovih rezolucija ima još i, s otkrivanjem dokumenata, bit će ih još.

Pa ipak, mnogo važnije od svih tih interpretacija jeste sama ili puka činjenica da su se te rezolucije pojavile, da su se rasturale diljem NDH, da ih je policija plijenila i sprečavala njihovo širenje. Mi ne smatramo da su ove rezolucije, njihov kontekst i tekst, konačno i neupitno proučeni. Ono što još predstoji naučnicima, prije svega onima historijske struke, sastoji se u sljedećem:

- Potrebno je šire istražiti policijske arhive i dokumente NDH u vezi s rezolucijama, policijske i obavještajne zapisnike o tome ko je pisao ove rezolucije, ko ih je širio, potpisivao, čitao itd.
- Potrebno je provesti analizu ideja ovih glavnih rezolucija, te analizu njihova jezika i pojmovnog instrumentarija koji upotrebljavaju.

Ovo prethodnō bi pomoglo da se pruže, ili barem naznače, odgovori na moguće raskrivanje "idejnoga centra" ili "idejnih centara" (osim onog El-Hidajinog) iz kojih se, ipak, na jedan organiziran način utjecalo na prvotno koncipiranje i formiranje – ako ne samih tekstova, a onda barem mnogih ideja i "duhovnog tonaliteta" ovih rezolucija.

Također, potrebno je provesti istraživanja, arhivska prije svih, o eventualnom procesu zadokumentiranja ovih rezolucija u ustanovama Njemačke, Austrije, Francuske, Engleske, te, dakako, Srbije, Turske i sl. S obzirom na njihovo javno širenje i rasturanje, može se pretpostaviti da su obavještajne službe iz mnogih centara pratile pojavu ovih rezolucija i činile ono što je u naravnom djelokrugu njihova posla.

Napokon, kad su posrijedi otkrivanja važnih dokumenata o ovim rezolucijama, lokalne arhive Islamske zajednice (danas su to arhive medžlisa IZ) nisu dovoljno istražene. Jednako tako nisu se o ovim rezolucijama pornije istraživali ni dokumenti koji se, može se pretpostaviti, nalaze i čuvaju u institucijama Katoličke i Pravoslavne crkve.

Sve ovo bi pomoglo da se fenomen muslimanskih rezolucija iz 1941. godine izuči na realniji način, bez onih nepotrebnih tumačenja koja te rezolucije pomjeraju iz njihovih prvotnih i izvornih nakana.

(...)

Literatura

1. Bandžović, Safet, *Bošnjaci i antifašizam, ratni realizam i odjek rezolucija građanske hrabrosti (1941)*, izd. autor, Sarajevo, 2010.
2. Beglerović, Samir, "O muslimanskoj rezoluciji protiv progona Srba i Jevreja u Višegradu", *Forum Bosna*, br. 74-75., izd. Međunarodni forum Bosna, Sarajevo, 2016.
3. Ćerić, Salim, *Muslimani srpskohrvatskog jezika*, izd. Svjetlost, Sarajevo, 1968.
4. Donia, Robert J., *Sarajevo, A Biography*, izd. Hurst and Company, London, 2009.
5. Filandra, Šaćir, "Prilog rastakanju ontologije zla", *Književna revija*, br. 31., Sarajevo, april, 1990.
6. Hadžijahić, Muhamed, *Muslimanske rezolucije iz 1941. godine*, objav. u: *Zbornik 1941. u istoriji naroda Bosne i Hercegovine*, izd. Veselin Masleša, Sarajevo, 1973.
7. Hadžijahić, Muhamed, "Muslimanske rezolucije iz 1941. godine", *Glasnik VIS*, godište XXXVII, br. 1-2., Sarajevo, 1974.
8. Hasanbegović, Zlatko, "Muslimanske rezolucije iz 1941. godine. Problem interpretacije", Zbornik radova sa XIX simpozija koji je održan pod naslovom *Bošnjačko iskustvo antifašizma*, Bošnjačka pismohrana, sv. 12, Zagreb 2012.
9. Zbornik radova sa Međunarodnog simpozija pod nazivom *Doprinos islamske kulture i civilizacije Europi* (od 15. septembra 2017), Islamski centar u Zagrebu.

10. Malcolm, Noel, *Povijest Bosne*, izdavači: Erasmus Gilda, Novi Liber, DANI, Zagreb - Sarajevo, 1995.
11. Malcolm, Noel, *Bosnia, A Short History*, Pan Books, London, 2002.
12. Mekić, Sejad, *A Muslim Reformist in Communist Yugoslavia, The Life and Thought of Husein Đozo*, izd. Routledge, London i New York, 2017.
13. Pelesić, Muhidin, *Bošnjački krik slobode u porobljenoj Evropi*, objav. u sedmičniku *Ljiljan* od 10.maja 1995.